

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 37.091.313:37.016:140.8
DOI: 10.37026/2520-6427-2022-112-4-50-55

Лариса ПАНІНА,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарної освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-6692-1409
e-mail: paninal.1234@gmail.com

Лілія АВДИМИРЕЦЬ,
старший викладач кафедри
суспільно-гуманітарної освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0003-3567-952X
e-mail: avdumuretslilia@gmail.com

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОГО ОБРАЗУ СВІТУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті розглянуто питання реалізації інтегрованого навчання як засобу формування цілісного образу світу здобувачів освіти в умовах реформування Нової української школи. Здійснено аналіз нормативних документів та наукових джерел з означеного питання. Обґрунтовано сутність понять «інтеграція», «інтегроване навчання», «інтегративний підхід», «інтеграція в освіті». Проаналізовано напрями реалізації визначених Концепцією Нової української школи шляхів інтеграції змісту освіти з метою формування цілісності та неперервності змісту шкільної освіти.

Доведено, що методологічною основою для створення умов, які забезпечують розвиток особисті, є інтегративний підхід у навчанні, впровадження якого відбувається на різних рівнях, зокрема: на рівні певних освітніх цілей; рівні змісту; рівні окремих методів та форм навчання; рівні певної освітньої технології тощо.

Звернено увагу на зміну ролі вчителя в освітньому процесі за умов інтегрованого навчання, зокрема наголошується, що педагоги мають мислити інтегровано, тобто бути не лише вчителями, а передусім дослідниками, науковими керівниками, менеджерами, фасилітаторами, вчитися викладати свій предмет по-новому, шукати цікаві форми подання матеріалу, дослухатися до потреб учнів. Визначено переваги інтегрованого навчання, серед яких: глибоке розуміння мети кожного предмета в різних контекстах, будь-якої теми завдяки її дослідженню через декілька точок зору; краще усвідомлення комплексного підходу, через який предмети, навички, ідеї та різні точки зору пов'язані з реальним світом; вдосконалення навичок системного мислення тощо.

Ключові слова: інтеграція, інтегрований курс, інтеграція змісту освіти, інтегроване навчання, інтегративний підхід, цілісність образу світу.

Larusa PANINA,
PhD in History,
Head of Department of Social
and Humanitarian Education,
Rivne Regional Institute
of Postgraduate Pedagogical Education,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6692-1409
e-mail: paninal.1234@gmail.com

Lilia AVDYMYRETS,
 Senior lecturer, Head of Department
 of Humanitarian Education,
 Rivne Regional Institute of Postgraduate
 Pedagogical Education,
 Rivne, Ukraine
 ORCID: 0000-0003-3567-952X
 e-mail: avdumuretslilia@gmail.com

INTEGRATED EDUCATION AS A MEANS OF FORMING AN INTEGRAL IMAGE OF THE WORLD OF THE STUDENTS OF EDUCATION OF NEW UKRAINIAN SCHOOL

Abstract. *The article considers the implementation of integrated education as a means of forming the whole image of the world of the students of education in New Ukrainian School. The analysis of normative and scientific sources was carried out, the essence of the understanding «integration», «integrated education», «integrative approach», «integration in education». The directions of implementation of the new Ukrainian school of ways of integration of the content of education in order to form the integrity and continuity of the content of school education.*

It is determined that the methodological basis for creating conditions that ensure the development of the individual, which has an integral scientific outlook there is an integrative approach in teaching. The result of integrative training is the integrity of knowledge of different levels – generalized knowledge, meaning and consequences of specific events and phenomena, etc. A comprehensive approach to learning is based on integrated learning.

In this way, the educational process becomes part of the general picture of the world. The idea of integration in education as is grounded methodological principle of improvement of quality of education in educational institutions, formation of key competencies of the applicant's students.

The change of the role of a teacher in the educational process in the integrated study was noted. Teachers should think integrated, be not only teachers, but also researchers, scientists, managers, or even the fascists, to learn to teach a subject in a new way, to search for interesting forms of submission of the material, to listen to needs.

The article defines the advantages of integrated training. This is a deeper understanding of the purpose of each subject in different contexts, any subject better understanding of the complex approach, through which subjects, skills, ideas and different points of view are connected with the real world, improvement of the skills of system thinking.

Key words: *integration, integrated course, integration of the content of education, integrated learning, integrative approach, integrity of the image of the world.*

Постановка проблеми. Серед основних стратегічних завдань сучасного процесу реформування загальної середньої освіти в Україні є оновлення її змісту, що передбачає пошук нових підходів до структурування навчальних предметів на інтегративних

засадах, розроблення технологій і засобів навчання для формування ключових компетентностей і наскрізних умінь як інтегративних якостей особистості. Зважаючи на це, реформування вітчизняної освіти відбувається в умовах подолання ізольованого викладання навчальних предметів та створення принципово нових навчальних програм, а освітній процес має бути орієнтований на розвивально-продуктивний інтегративний підхід. Концепція Нової української школи вимагає розробки інтегрованих мотиваційно орієнтованих навчальних курсів на основі міжпредметного синтезу та системного поліпредметного підходу (Концепція «Нова українська школа», 2016).

Ідея інтеграції в освіті – значне досягнення в педагогіці, оскільки за умови її успішного методичного впровадження реалізується мета якісної освіти. У зв'язку з цим інтеграція як вимога об'єднання в одне ціле компонентів навчання є необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого в учнів формується цілісне уявлення про об'єкт, що вивчається, а також міжпредметна компетентність.

Розвиток суспільства у ХХІ столітті відбувається під знаком інтеграції, що передбачає формування нового типу професіонала, орієнтованого на інновації та зверненого до інтересів і цінностей людини та суспільства. За цих умов зростає соціально-педагогічний запит на підготовку не тільки освіченої людини, а передусім активної, конкурентоспроможної особистості, компетентної у вирішенні життєвих і професійних питань, готової до виконання громадянських обов'язків, відповідальної не тільки за власне благополуччя, а й благополуччя своєї країни (Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, 2020).

Основне завдання сучасної школи – перехід від формування знань, умінь і навичок з певного предмета до формування в учнів груп компетентностей, тобто виховання компетентної особистості. Тобто, відбувається переорієнтація освіти зі знанневої парадигми на діяльнісну, адже компетентнісний підхід у навчанні передбачає набуття учнями міжпредметних комплексів знань, умінь, навичок та цінностей – ключових і предметних компетентностей і наскрізних умінь, що дозволяють їм успішно здійснювати ту чи іншу діяльність. Цей процес неможливо уявити без встановлення зв'язків та інтегрування змісту різних галузей і предметів, що дає змогу формувати в учнів уміння

встановлювати всебічні зв'язки між науковими фактами, поняттями, законами, теоріями з різних галузей знань.

Отож інтегроване навчання сьогодні розглядається не лише як важлива дидактична концепція побудови цілісного процесу навчання, а й як підхід до розв'язання актуальних освітніх завдань.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Сучасний світ формує нові вимоги до освітнього процесу, що є своєрідними відповідями на виклики сьогодення. За цих умов однією з основних ідей є інтеграція. Проблема інтеграції в освіті викликає в науковців значний інтерес. Так, інтеграцію як освітню перспективу розглядають І. Бех, М. Васьуленко, Н. Гавриш, І. Зязюн, В. Ільченко, І. Кіндрат, О. Савченко та ін. Питання використання сучасних методів та форм інтегрованого навчання в закладі освіти знаходимо в напрацюваннях І. Большакової та М. Пристінської, де, крім того, описано методи та форми, етапи і принципи, проблеми й перспективи інтеграції в освіті. Вивченню інтеграційних процесів в освіті присвячено наукові дослідження С. Гончаренко, В. Ільченко, С. Клепко, які розглядали, зокрема, методологічні засади інтеграції змісту освіти. Шляхи впровадження інтеграції в освітній процес обґрунтували К. Гуз, Г. Клочек, А. Котковець, Н. Нагорна, Н. Островерхова, М. Сова, М. Фіцула. Реалізації інтегрованого навчання в початковій школі присвячено праці І. Большакової, Л. Ніколенко.

Визначення поняття «інтегроване навчання» і розкриття його сутності знаходимо у дослідженнях як українських науковців (С. Гончаренко, І. Козловська, М. Іванчук та ін.), так і зарубіжних дослідників (Т. Mathewson та ін.).

Варто зауважити, що в сучасній педагогічній науці відсутнє єдине трактування понять «інтеграція», «технологія інтегрованого навчання», «інтеграційний підхід». Наприклад, О. Мариновська зазначає, що під поняттям «інтеграція» (*від лат. integrum – ціле, integratio – відновлення*), слід розуміти стан поєднання окремих диференційованих частин в одне ціле, а також процес, що призводить до цього стану; об'єднання в єдине ціле раніше непов'язаних між собою частин; поєднання елементів, що супроводжується ускладненням та зміцненням зв'язків між ними (Мариновська, 2014, с. 32). Технологія інтегрованого навчання, на думку дослідниці, передбачає побудову освітнього процесу на міжпредметній основі шляхом виявлення в різних навчальних предметах однотипних елементів, проблем, сюжетів, подій, закономірностей тощо та поєднання їх в якісно нову цілісність із метою створення життєствердного образу світу дитини. Схожої думки дотримуються також науковці авторського колективу на чолі з Х. Бахтіяровою, які вважають, що інтегральна педагогічна технологія – це модель навчання, що ґрунтується на виявленні в різних навчальних предметах споріднених елементів, проблем, сюжетів, подій, закономірностей і поєднання їх в якісно нову цілісність із певною визначеною метою (Бахтіярова, Арістова, Волобуєва та ін., 2016, с. 34).

До нормативної бази дослідження слід віднести такі законодавчі акти, як: закони України «Про освіту» (2017) та «Про повну загальну середню освіту»

(2020); Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016); державні стандарти освіти; навчальні плани та програми; нормативно-правові акти ЮНЕСКО; Загальноєвропейські рекомендації, звіти, серед яких: Рамкова програма оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя, схвалених Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу, Рамка цифрової компетентності для освітян (DigCompEdu), Основні компетенції ОЕСР, Рамки для навчання XXI століття P2 (Framework for 21st Century Learning), Навички для сучасної України (звіт Світового банку), звіт ОЕСР «Школярі, їх навички та інформаційні технології», «Освіта вчителів у XXI столітті: еволюція та інновації Сінгапуру (Teacher education in the 21st century: Singapore's evolution and innovation)» та ін.

Зважаючи на чималу низку представлених наукових досліджень, варто наголосити, що проблема впровадження інтегрованого навчання в освітній процес досить актуальна сьогодні, а отже, потребує подальшого обґрунтування та дослідження. Означену статтю хочемо присвятити розгляду інтегрованого навчання як засобу формування цілісного образу світу здобувачів освіти Нової української школи.

Метою статті є визначення інтеграції як важливої дидактичної концепції побудови цілісного процесу навчання та як підхід до розв'язання актуальних освітніх завдань, формування в педагогів і учнів інтегративного мислення як інструменту активного, творчого освоєння людиною світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість учнів у реальних життєвих ситуаціях спираються зазвичай на власний досвід, часто забуваючи застосовувати на практиці набуті в школі знання та навички. Нова українська школа прагне змінити ситуацію, намагаючись надати дитині цілісну картину світу. У чинних Державних стандартах початкової та базової середньої освіти інтеграція представлена як сутнісна характеристика освітнього процесу, оскільки її застосування пов'язано передусім із істотними особливостями концептуальних і методологічних підходів до розвитку сучасної української системи освіти. Державні стандарти початкової та базової середньої освіти передбачають, окрім предметного, також ще й інтегроване навчання. Так, у Державному стандарті початкової освіти зазначається, що організація освітнього процесу має відбуватися із застосуванням діяльного підходу на інтегрованій основі й із переважанням ігрових методів у першому циклі (1–2-й класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3–4-й класи). (Державний стандарт початкової освіти, 2018). Відповідно у Державному стандарті базової середньої освіти наголошується, що кожна освітня галузь може бути представлена як одним предметом, так і кількома, інтегрованим курсом або предметом та інтегрованим курсом (Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, 2020). Отже, компетентнісний та діяльнісний підходи визначені як провідні, про що й вказується у державних стандартах освіти.

Інтегративний (інтеграційний) підхід – це такий підхід, що спрямований на інтеграцію, тобто доцільне

об'єднання окремих елементів у певну цілісність. Такий підхід реалізується в ході вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки їхній інтеграції на основі спільних для всіх предметів понять, застосування методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень учнів, що спрямовують освітній процес на об'єднання знань. Відповідно термін «інтегрований» означає завершену дію, об'єкт, які зазнали інтеграції. Як наслідок – інтегрованим є зміст навчального предмета, курсу, а також його програма, що об'єднує питання певної предметної й міжпредметної сфери (Засекіна, 2020).

Інтегративний підхід до навчання може здійснюватися на різних рівнях, зокрема:

1) на рівні певних освітніх цілей (формування критичного мислення учнів, дослідницької компетентності, таких інтегрованих якостей і характеристик особистості, як пошукова активність, самостійність, креативність);

2) на рівні змісту (реалізація на уроках інтегрованих і міжпредметних змістових ліній, викладання інтегрованих курсів та факультативів);

3) на рівні окремих методів та форм навчання (інтегровані уроки, навчальні проєкти, дні інтеграції тощо);

4) на рівні певної освітньої технології.

Інтегративний підхід насамперед передбачає взаємопроникнення, об'єднання елементів знань в єдине ціле на основі спільного підходу (за цих умов результатом інтегративного навчання може бути цілісність знань різних рівнів – узагальнених знань, значення й наслідки конкретних подій і явищ тощо), а також таку організацію процесу пізнання, внаслідок якої учні можуть використовувати знання та вміння, отримані в школі, в реальних життєвих ситуаціях (Опачко, 2016).

Енциклопедія сучасної України поняття «інтеграція» (від лат. *integratio* – поповнення, відновлення) трактує як «об'єднання будь-яких елементів в єдине ціле, поєднання та координація дій різних частин цілісної системи, процес взаємозближення і взаємодії окремих структур» (Енциклопедія сучасної України, 2011). Відповідно вчені П. Шевчук та П. Фенрих під цим терміном розуміють «загальний і багатогранний процес встановлення зв'язків між інформацією, знаннями, науками, а також забезпечення їхньої цілісності та єдиної структури, що характеризується формуванням цілісного образу світу дитини, за допомогою якого вона усвідомлює своє істинне буття у світі» (Шевчук, Фенрих, 2005).

Інтеграція може суттєво змінити роль учителя в освітньому процесі – із «передавача інформації» він перетворюється на партнера, який веде учнів до інтеграції знань, до їхнього усвідомлення, осмислення й узагальнення (незалежно від того, інтегрований предмет чи ні). Роль інтегративного підходу полягає у внутрішньо-предметній інтеграції й отожднюється із систематизацією й узагальненням. Узагальнення, аналіз та синтез, порівняння, абстрагування, моделювання, класифікація, асоціювання як розумові операції є необхідними засобами в процесі формування інтегрованого, цілісного знання, що є основою компетентності.

Образ світу учня – це особистісно значимий складник цілісної наукової картини світу як системи знань, що формується у процесі обґрунтування елементів змісту всіх предметів на основі загальних закономірностей. За цих умов цілісна картина світу й образ світу загалом як її особистісно значимий складник мають бути наскрізними поняттями всіх уроків (Засекіна, 2020).

У процесі реалізації завдань інтегрованого навчання в Новій українській школі поняття інтеграції розглядається не як механічне об'єднання окремих питань із різних навчальних предметів, а безпосередньо як їхнє органічне взаємопроникнення, яке дає якісно новий результат, нове системне й цілісне утворення, формування цілісної картини світу. У зв'язку з цим під інтегрованим навчанням розумітимемо як сукупність послідовних та взаємопов'язаних дій учителя та учня, які спрямовані на формування цілісної картини світу школяра на основі об'єднання навчального матеріалу з різних освітніх галузей, та ґрунтуються на комплексному підході. Освіта за цих умов розглядається через призму загальної картини, а не ділиться на окремі навчальні дисципліни, адже учням потрібні відкриті можливості для інтеграції знань і навичок із різних дисциплін та критичного оцінювання того, як ці частини взаємодіють між собою (Словник НУШ: інтегроване навчання, 2021).

Поява інтегрованого навчання як інноваційного явища та впровадження його в педагогічну практику викликано потребою у формуванні інтегративного типу мислення у сучасних школярів із метою їхньої подальшої успішної адаптації та конкурентоздатності в сучасних умовах. Зважаючи на це, метою інтегрованого навчання, на думку вченої І. Дичківської, є досягнення якісної конкурентоздатної освіти; активізація пізнавальної діяльності учнів на уроці; ефективна реалізація розвивально-виховних функцій навчання; створення оптимальних умов для розвитку мислення учнів у процесі вивчення загальноосвітніх предметів, курсів; формування в учнів цілісного уявлення про навколишній світ, системи знань і вмінь (Дичківська, 2004).

Науковці І. Большакова та М. Пристінська зі свого боку виокремлюють різні підходи до організації інтегрованого навчання: мультидисциплінарний, міждисциплінарний, трансдисциплінарний.

Мультидисциплінарний підхід полягає в тому, що вчитель орієнтується на певні навчальні предмети, інтегрує навчальний зміст із кількох предметів, не порушуючи за цих умов цілісність навчальних дисциплін, а інтеграція навчального матеріалу відбувається навколо певної теми. Міждисциплінарний підхід передбачає взаємопроникнення навчального матеріалу з різних навчальних предметів, курсів, є більш ґрунтовним, наприклад, вивчення навчального матеріалу кількох освітніх галузей може відбуватися в межах одного інтегрованого курсу, тобто освітні галузі ідентифікуються. В основу трансдисциплінарного підходу покладено розробку вчителями навчальної програми, спираючись на запити учнів, або планування навчання на основі проєктів. За такого підходу вчителі формують наскрізні навички в реальному контексті, а учні вирішують реальну проблему. Незважаючи на деякі відмінності,

кожен із означених вище підходів має як переваги, так і недоліки, однак усі вони спрямовані на формування цілісної картини світу дитини (Большакова, Пристінська, 2005).

Дослідження і досвід інтегрованого навчання, що його набула на сьогодні початкова школа, свідчать про суттєві переваги інтегрованого навчання над предметним: формування в учнів уявлення про цілісність світу, про взаємозв'язки всіх його явищ і об'єктів; глибоке розуміння учнями навчального матеріалу завдяки його дослідженню з різних точок зору, в різних контекстах; краще усвідомлення зв'язків навчального матеріалу із життям через його цілісне «як у житті» сприйняття та конкретної практичної діяльності; формування звички бачити всі аспекти життя у взаємозв'язку, що сприятиме більш успішному навчанню та самореалізації учнів; «об'єднання зусиль» різних навчальних предметів щодо формування провідної діяльності школяра і забезпечення внеску кожного в розвиток наскрізних умінь, насамперед системного та критичного мислення (Пометун, 2021).

Разом із тим, упровадження інтегрованого навчання – це ще й своєрідний виклик для педагогів, адже вимагає від них інтегрованого мислення й дослідницького підходу до навчання, перетворює їх зі звичайних учителів на наукових керівників, менеджерів, тьюторів, фасилітаторів, допомагає вчитися викладати предмет по-новому, шукати цікаві форми подання матеріалу, дослухатися до нових потреб учнів. За цих умов учителі заохочують учнів шукати зв'язок між дисциплінами, спиратися на вже набуті знання і навички з різних сфер, що зі свого боку навчає їх критично мислити, краще розуміти, засвоювати та застосовувати загальні поняття, толерантно ставитися до різних цінностей і поглядів, бути здатними приймати рішення, оцінювати інформацію та виконувати нові завдання. Якщо дитина просто вивчає «суху» теорію, то не розуміє, для чого це їй потрібно, якщо ж вона, наприклад, працює над проектом, то чітко усвідомлює, як набуті на уроці знання знадобляться їй у майбутньому. Важливою умовою реалізації змісту принципів ефективної, якісної освіти є його цілісність, а результатом їхнього впровадження в освітньому процесі – формування в здобувачів освіти наукової картини світу, її особистісно значимого складника життєствердного національного образу світу учнів, їхніх ключових компетентностей (Гуз, 2012). Моделюючи співпрацю, поєднуючи різні дисципліни, вчителі не лише створюють новий навчальний сенс, шукають нові нестандартні форми подання матеріалу, а й покращують власну взаємодію та професійну атмосферу освітнього закладу. Це ще раз доводить, що процес навчання стає цікавим не лише дітям, а й педагогам.

Отже, можемо стверджувати, що впровадження інтегрованого навчання в освітні практики створює сприятливі умови для формування цілісного образу світу, прояву творчості як дитини, так і вчителя. Саме інтегроване навчання дає свободу вибору теми, змісту, засобів, що використовуються в організації навчання сучасних учнів.

Висновки. Підсумовуючи представлене нами в дослідженні, можемо констатувати, що інтегроване

навчання неабияк посилює мотивацію до знань, сприяє виробленню в учнів дослідницького інтересу та можливості для втілення своїх теоретичних знань на практиці, розвиває мовлення, вміння порівнювати, узагальнювати та робити висновки, сприяючи у такий спосіб формуванню всебічно розвинутої, гармонійної та інтелектуальної особистості.

Цілеспрямовані та змістовні інтегровані уроки допомагають встановленню міцних зв'язків між навчальними предметами, вносять новизну в систему освіти загалом, допомагаючи учням зрозуміти важливість вивчення основ наук як єдиної системи знань. Такі заняття роблять навчальний процес по-справжньому цікавим, а їхнє проведення є необхідним для цілісного сприйняття дитиною картини світу та осмислення нею явищ навколишньої дійсності.

Перспективи подальших досліджень. Представлений матеріал не вичерпує всіх питань з означеної проблематики, тому майбутні наші розвідки плануємо присвятити розгляду технологій та засобів навчання, що забезпечують розвиток особисті, яка має цілісний світогляд, сформовані ключові компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. (2016). URL: <https://cutt.ly/OyA9z5p> (дата звернення: 08.11.2022).

Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/uryadzatverdiv-derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti-reforma-nova-ukrayinska-shkola-prodovzhitsya-u-5-9-klasah?fbclid=IwAR36jr57uiDyYPPFaVcLiQYBX6m5OLIk8XPMFZVnIiFpPVSlf8JLBjekU> (дата звернення: 09.11.2022).

Маринівська, О. (2014). Інтегроване навчання: технологічний аспект. *Рідна школа*. № 4/5 (квітень–травень). С. 32–36.

Інноваційні технології навчання: навч. посіб. (2016) / кол. авт.: Х. Ш. Бахтіярова (відп. ред.), А. В. Арістова (наук. ред.), С. В. Волобуєва та ін.; Київ: Нац. транспортний університет. С. 172.

Державний стандарт початкової освіти. (2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#n12> (дата звернення: 10.11.2022).

Засекіна, Т. (2020). Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика: монографія. Київ: Педагогічна думка. С. 400.

Опачко, М. (2016). Інтегративний підхід до реалізації дидактичного менеджменту в підготовці магістрів-фізиків. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія «Педагогічна»*. Вип. 22. С. 43–45.

Енциклопедія сучасної України: в 24 т. Т. 11. (2011). URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12384 (дата звернення: 12.11.2022).

Шевчук, П., Фенрих, П. (2005). Інтерактивні методи навчання: навч. посіб. Київ: Освіта. С. 7–23.

Словник НУШ: інтегроване навчання. (2021). *Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/experience/slovnuk-nush-integrovanе-navchannya/> (дата звернення: 12.11.2022).

Дичківська, І. (2004). Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав. С. 499.

Большакова, І., Пристінська, М. (2005). Інтегроване навчання: тематичний та діяльнісний підходи. Київ. С. 445.

Пометун, О. (2021). Навчання історії і громадянської освіти: окремі чи інтегровані курси. *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи*: збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Київ: Педагогічна думка. С. 268.

Гуз, К. (2012). Методичні підходи до впровадження в шкільну освіту засад освіти для сталого розвитку. *Інтеграція змісту освіти на засадах освіти для сталого розвитку*: зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 26 квітня 2012 р.) / редкол.: В. Р. Ільченко (гол. ред.) та ін. Полтава: ПОІППО. Вип. 4. С. 320.

REFERENCES

Kontseptsiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannya zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku [The concept of implementation of state policy in the field of general secondary education reform «New Ukrainian School» for the period until 2029]. (2016). URL: <https://cutt.ly/OyA9z5p> (data zvernennia: 08.11.2022). [in Ukrainian].

Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]. (2020). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-zatverdiv-derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti-reforma-nova-ukrayinska-shkola-prodovzhitsya-u-5-9-klasah?fbclid=IwAR36jr57uiDyYFPFaVcLiQYBX6m5OLIk8XPMFZVnLiFpPVS-1fF8JLBjekU> (data zvernennia: 09.11.2022). [in Ukrainian].

Bolshakova, I., Prystinska, M. (2005). Intehrovane navchannia: tematychnyi ta diialnisnyi pidkhody [Integrated learning: thematic and activity approach]. Kyiv. S. 445. [in Ukrainian].

Marynovska, O. (2014). Intehrovane navchannia: tekhnolohichni aspekt [Integrated learning: technological aspect]. *Ridna shkola*. № 4/5 (kviten-traven). S. 32–36. [in Ukrainian].

Innovatsiini tekhnolohii navchannia [Innovative learning technologies]: navch. posib. dlia stud. vyshchykh tekhnichnykh navch. zakl. (2017) / kol. avt.: Kh. Sh. Bakhtiarova (vidp. red.), A. V. Aristova (nauk. red.), S. V. Volobueva ta in.; Kyiv: Nats.

transportnyi universytet. S. 172. [in Ukrainian].

Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity [State standard of primary education]. (2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#n12> (data zvernennia: 10.11.2022). [in Ukrainian].

Zasiekina, T. (2020). Intehratsiia v shkilnii pryrodnychii osviti: teoriia i praktyka [Integration in school science education: theory and practice]: monohrafiia. Kyiv: Pedahohichna dumka. S. 400. [in Ukrainian].

Opachko, M. (2016). Intehrativnyi pidkhid do realizatsii dydaktychnoho menezhmentu u pidhotovtsi mahistriv-fyzykiv [An integrative approach to the implementation of didactic management in the training of masters in physics]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohiiienka. Seriia «Pedahohichna»*. Vyp. 22. S. 43–45. [in Ukrainian].

Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of modern Ukraine]: v 24 t. T. 11. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12384 (data zvernennia: 12.11.2022). [in Ukrainian].

Shevchuk, P., Fenrykh, P. (2005). Interaktyvni metody navchannia [Interactive methods of studying]: navch. posib. Kyiv: Osvita. S. 7–23. [in Ukrainian].

Slovyk NUSH: intehrovane navchannia [NUS Dictionary: integrated education]. *Osvitoriiia*. URL: <https://osvitoria.media/experience/slovyk-nush-integrovane-navchannia/> (data zvernennia: 12.11.2022). [in Ukrainian].

Dychkivska, I. (2004). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv: Akademvydav. S. 499. [in Ukrainian].

Pometun, O. (2021). Navchannia istorii i hromadianskoi osvity: okremi chy intehrovani kursy [Learning history and civic education: separate or integrated courses]. *Kompetentniso oriientovane navchannia: vyklyky ta perspektyvy*: zbirnyk tez III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. Kyiv: Pedahohichna dumka. S. 268. [in Ukrainian].

Huz, K. (2012). Metodichni pidkhody do vprovadzhenia v shkilnu osvitu zasad osvity dlia staloho rozvytku [Methodical approaches to the implementation of the principles of education for sustainable development in school education]. *Intehratsiia zmistu osvity na zasadakh osvity dlia staloho rozvytku*: zb. nauk. pr. za materialamy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Poltava, 26 kvitnia 2012 r.) / redkol.: V. R. Ilchenko (hol. red.) ta in. Poltava: POIPPO. Vyp. 4. S. 320. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 21.11.2022